

festivalová recenzia - **hlavný program**

WOYZECK

Jókaiho divadlo v Komárne

autorka recenzie: Elena Knopová

predstavenie na festivale Dotyky a spojenia:

22. 6. 2023 v Martine

Woyzeck v dehumanizovanom svete naznačuje, čo budeme žať

Hra nemeckého spisovateľa Georga Büchnera *Woyzeck* je v kontexte dejín a teórie drámy považovaná za prelomové dielo, ktoré predbehlo svoju dobu. Jej interpretácie aj hodnotenia sa v priebehu času menili. Torzovitý ráz tzv. „otvorenej štruktúry drámy“ *Woyzecka* spočiatku viedol teoretikov k tomu, že ho považovali za nedokončený náčrt, problémový kus. Až postupne sa optika menila a v kontexte ďalších Büchnerových hier a vedeckých prác, vyslúžila si táto hra prívlastky diela, ktoré svojou estetikou na sklonku 19. storočia predznamenovalo príchod tzv. postdrámy, no najmä predznamenovalo spoločenskú/ hodnotovú zmenu. Podzemné dunenie a otrasy, hlasy, ktoré vnútorne osamelý, deprimovaný holič a vojak Woyzeck počul vo svojej hlave, charakterizoval v doslove k slovenskému vydaniu hry Ján Rozner ako žitie postáv v čase prechodu (keď ešte nevedia, čo budú žať).

Táto téza sa mi vidí pre divadlo ako mimoriadne dráždivá: Woyzeck ako znepokojivý obraz duše moderného človeka pod vplyvom spoločenských normatív, pokorne znášajúci nerovnoprávnosť, určovanú spoločenským či mocenským rebríčkom, večný antagonizmus chaosu a poriadku, patológia ľudskej duše, lásky a svedomia, rozvrat, ktorý spoločnosť desí a zároveň fascinuje.

Pre Büchnera sa inšpiráciou stali skutočné príbehy vrážd v Darmstadte, súdne spisy, ale aj lekárska a psychiatrická prax, pochybné experimenty – tzv. nutričný výskum na ľuďoch – vojakoch, ktorého cieľom bolo zistiť, či by bolo možné vyživovať vojsko a robotníkov strukovinami namiesto mäsa. Zaujímavé na tom bolo, a to si všimol aj dramatik Büchner, že spoločenské prostredie, ekonomický kapitál a neslobodná vôľa ústili u jednotlivca k strate zábran, k neriadenému výbuchu a napokon kriminalite. Keď Woyzeckovi nabúrali posledný pilier, jediný čistý záchytný bod, ktorý mu ešte zostával - jeho česť a vzťah s Máriou (láska a sexualita), vyslobodením stalo sa preň sebadeštruktívne vykonanie najvyššej obete - vražda toho najmilovanejšieho človeka, alebo dnešnými slovami - stalo sa nepochopiteľné nešťastie.

Woyzeck teda ponúka divadelníkom celé spektrum tém, je to dielo nielen mimoriadne dráždivé, ale stále aktuálne, domnievam sa, že v prítomnosti dokonca jeho naliehavosť naberá na sile. Inscenácia režiséra Attilu Béresa v Jókaiho divadle v Komárne je poučená európskou inscenačnou tradíciou. Nejde o prelomový výklad a už vôbec nie ničím prekvapivý či šokujúci tvar, herecky ani scénograficky, skôr naopak. Herecky sme pri tomto súbore boli zvyknutí aj na koncentrovanejšie a výraznejšie kreácie. Inscenácia sa sotva dostane na výraznejšie miesto v európskom divadle, ako napr. tá Ostermeierova (ale ani v tom slovenskom).

Je to však inscenácia, ktorá predsa len zaujme niekoľkými vecami. O tom, či dodané verše maďarského básnika kresťanského existencializmu Jánosa Pilinszkého, ktoré mali evokovať vnútorné pocity a stavy hlavnej postavy Woyzecka v podaní hosťujúceho herca Petra Oszlíka, boli dobrou voľbou, na tomto mieste netreba polemizovať. Je to legitímne právo tvorcov, hoci na ten istý účel v hre slúžila opakovane použitá rozprávka o „čiernom dieťati“ (v slovenskom preklade) - chlapcovi, ktorý bol sám a putoval po oblohe.

Prvý moment istého zaujatia u mňa vzbudila scéna (Alíz Kvács). Diváci vstupujú do sály a hlavná postava beží dosť dlho na bežiacom páse. Okolo neho sú steny pokryté igelitom, čosi zahaľujú, azda bežné obytné miestnosti, pohovka nesie stopy krvi, aj neskôr privezené sklenené akvárium či bazén je na spojoch olepené žltó-čiernou páskou. Výstupy sú naozaj rýchle, torzovité, poprehadzované podľa režisérovej vôle (čo iné pri tejto hre ostáva) – vedú diváka od oboznámenia sa s prostredím a postavami, cez kľúčové momenty príbehu k vražednému, nie však emocionálne vypätému katastrofickému koncu. Výstupy sú zároveň oddeľované blikajúcim oranžovým majákom a neznesiteľným pískaním čohosi ako elektronická pokazená siréna.

Postavy konajú bez výraznejších emócií, zastavení, motivácií, všetko ide akosi samo, zjavia sa a vzápätí zmiznú. Žeby len ukazovali (rekonštruovali) čosi známe, ale nepovšimnuté či zabudnuté? Príbeh, ktorý sa denne opakuje, všetci ho poznáme, ale nič s ním nerobíme? Siréna a maják môžu mať pritom dvojakú úlohu – rozrušia, sú vizuálne a auditívne nepríjemné, zároveň evokujú pocit ohrozenia, ako keď začujete na ceste policajtov či sanitku, alebo sa rozozvučia výstražné evakuačné sirény.

Ďalším zaujímavým momentom je to, že v inscenácii sa príbeh odohráva vo vojne, teda nielen v a pri kasárňach s posádkou ako v origináli, ale tu sa v diaľke ozýva strelba z priamych bojov. Už však nikoho neľaká, len na chvíľu, sem tam Woyzeck spozornie, akoby sa uistoval, že zbrane rinčia a svet je tým pádom v poriadku.

O to otrasnejšie vyznieva konanie postáv: znudeného kapitána tliachajúceho o cti a slobode, excentrického lekára, ktorého fascinuje ľudský experiment. Tu je azda na škodu, že sa inscenátori vzdali Büchnerovho jarmočného výstupu o učenej spoločnosti so zvieratami. Dnes by sme si ho vedeli predstaviť možno ako TV či pouličnú šou, no tento výstup je podľa mňa zásadným načretím do svedomia spoločnosti.

Poručík tambor miesto na jarmoku už tancuje niekde v bare či na diskotéke, je obliehaný prostitútkami a jeho neustále ukájané sexuálne libido uspokojuje jeho predstavu o vlastnej hodnote a sile chlapa. Ani Mária veľmi nepochybuje, nevzdoruje, odovzdá sa mu veľmi rýchlo a opakovane, veď život je len jeden. Nevedno, či si v závere vôbec uvedomuje výčitky svedomia, či citáty z evanjelia o smilstve a odpustení, príbeh ženy Márie Magdalény je pre ňu volaním po priznaní viny a vyznaní viery, alebo len intuitívne cíti Woyzeckovu zmenu a to ju ľaká. Dokonca ani dieťa tu už nikoho veľmi nezaujíma. Woyzeck, ten chlap sa naň ani nepozrie, len nosí zarobené drobné mince na domácnosť, Máriu ako ženu už obmedzuje, namiesto starej matky ho preváža v kočíku so žltým balónom divná postava v kapucni a natriasa s ním v rytme trans hudby.

Takže máme tu vojnu, zábavu, pôžitkárstvo, pseudo-filozofovanie, experimentálnu degradáciu živej bytosti na vec a rozvrátenú bunku rodiny. Woyzeck je v tomto prostredí navyše neustále štvaný všetkými postavami, tlačia do neho konzervy s hrachom, ktoré kvôli peniazom hltá až ho napína. Darmo sa sťažuje na únavu, že mu je zle, že sa cíti zle, že už nevidí, všetko navôkol je čierne. Nie, Woyzeck sa pred nami nerozkladá, nevidíme psychické stavy ústiace do amokov či záchvatov šílenosti. Je vlastne tichý, pokojný, občas trošku nervózny, ale robí to, čo sa očakáva, nevybáča z radu. Aj bitka s Poručíkom tamborom akoby sa odohrala len preto, aby čosi cítil, rozbitý nos či pery.

A napokon, je šokujúce to (aspoň pre mňa), ako premyslene sa odohrá vražda Márie. Woyzeck úplne pokojne zájde do zákulisia po pripravené dve vedrá krvi, ktorou Máriu aj priestor javiska a bazéna obleje. Bez emócií, bez zaváhania, mimo pomätenia mysle či aspoň náznaku psychického diskomfortu. Chladnokrvná, úkladná vražda ako podľa učebnice. Tak vidia komárňanskí tvorcovia jedno z možných vyústení príbehu moderného človeka uprostred vojny a dehumanizovaného sveta. Vyslobodenie, z ktorého v rovine úvah vlastne mrazí, najmä z toho, že sa to v našej realite deje všade navôkol a s každodennou ľahkosťou.

Predstaveniu *Woyzecka* počas Dotykov a spojení možno kriticky vytknúť mnoho – od falošného spevu, neustrážených hereckých strihov, miestami mdlých hereckých výkonov, cez aranžmány namiesto

mizanscén, prílišnú efektnosť použitých prvkov, a hlavne nie práve najoriginálnejších, na úkor vnútorného konania a čitateľných motivácií postáv atď.

Som však zástancom toho, pozerat' sa na to, čo v inscenácii je a hľadať, čo tam nie je alebo čo v nej pre niekoho chýba. Keď si uvedomíme, že takmer 200 ročný Büchnerov text predznamenával dnešok, je to alarmujúce. A ten nerv dnešku komárňanskí tvorcovia vystihli v jeho rýdzej podstate. Na jednej strane ľudstvom vytvorené štruktúry, jednotlivci, ktorí sa vymkli zo štruktúr, prevzali bez ohľadov aj bez okolkov moc nad inými (teda vyvolení) a na strane druhej človek, ktorý putuje životom, tak ako dieťa z Büchnerovej rozprávky putuje po oblohe (teda vykonávajúci), no všetko, mesiac, slnko, aj hviezdy zrazu javia sa mu len ako klam a tá neskutočná únava až vyčerpanosť prinášajú úpenlivú túžbu po zmene a konci.

Čo si zaslúži svet, v ktorom nič nemá hodnotu, respektíve každú hodnotu, dokonca aj Boha sme už stihli spochybnit'? Svet, v ktorom sa ozýva dunenie vojnových konfliktov, masových vražd, z podzemia sa vynárajú nočné mory, z podvedomia nás zavalujú psychické problémy a traumy. Chorá je ľudská myseľ i telá, tupé je ľudské svedomie, no už sa to pokladá za normálny stav. Žijeme v prechode, ale naše storočie (na rozdiel od začiatku 19. storočia, ešte len predznamenávajúceho svetové vojny, vedecko-technický a biomedicínsky pokrok a filozofické obraty) už žne a aj žať bude.